

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kültürel Miras Yönetim Planlaması Kavramsal Çerçevesi ve İlgili Lisansüstü Araştırmalar Üzerine Bir İnceleme

Conceptual Framework for Cultural Heritage Management Planning and the Analysis of Related Graduate Thesis Studies

 Evrim Ulusan

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı, Ankara

ÖZ

Yönetim planı kavramı, kültürel miras alanlarında uygulanan bir stratejik mekânsal planlama yaklaşımı olarak, neoliberalizm, çevrecilik hareketleri ve postmodernizm ekseninde yaşanan paradigma değişimlerinin sonucunda 1980'lerde gelişmeye başlamış, uluslararası koruma mevzuatında 2000'lerde, Türkiye'de ise 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda 2004 yılında yapılan değişikliklerle yasallık kazanmıştır. O tarihten bugüne Türkiye'de bu konudaki uygulama deneyimi ve akademik araştırmalar artmıştır. Ne var ki, yürütülen bu araştırmalara ilişkin detaylı bir analiz henüz yapılmamıştır. Böyle bir analiz, yönetim planlama kuramı ile uygulaması arasında güçlü bir bağın kurulmasına katkı sağlayabilir. Bu makale; öncelikle yönetim planlama yaklaşımının ortaya çıktığı sosyo-politik bağlamı özetleyerek kavramın çok boyutlu doğasını aktarmayı, sonrasında ise kültürel miras yönetim planlaması konusundaki akademik araştırmalara dönük ilginin analizini lisansüstü tezlere odaklanarak yaparak yönetim planlama yaklaşımının Türkiye pratiğindeki teori ve uygulama arasındaki ilişkisi üzerine bir tartışma başlatmayı amaçlamaktadır. Araştırma sonunda; bugüne kadarki araştırmalarda hangi boyutların ve hangi yöntemsel yaklaşımların ele alındığı özetlenmekte, ayrıca daha fazla ilgi gerektiren boyutlar hakkında çıkarımlar yapılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Alan yönetimi; kültürel miras yönetimi; lisansüstü tezler; yönetim planı, yönetim planlaması.

ABSTRACT

The concept of management planning started to develop as a strategic spatial planning approach applied in cultural heritage places in the 1980s as a result of the paradigm shifts in the axis of neoliberalism, environmentalism and postmodernism. It was legalized in the international protection legislation in the early 2000s, and accordingly in Türkiye in 2004, upon the amendment made in the Law on the Protection of Cultural and Natural Assets No 2863. Practical experience and related academic research have improved since then, yet a detailed analysis of this academic research that would help building a link between heritage management theory and practice is absent. This article aims firstly to present socio-political strands that led to the emergence of this multifaceted concept, and then to analyze the academic interest in heritage management planning in cultural sites through post-graduate thesis studies in order to initiate a discussion on the relationship of management planning theory and practice within the Turkish context. The research outputs include a summary of dimensions analyzed and methodologies applied in the research conducted to date as well as considerations of dimensions that require further interest.

Keywords: Site management; cultural heritage management; graduate thesis; management plan; management planning.

Geliş tarihi: 11.05.2020 Revizyon tarihi: 01.02.2022
Kabul tarihi: 13.04.2022 Online yayımlanma tarihi: 30.01.2023
İletişim: Evrim Ulusan
e-posta: ulusan.evrimg@gmail.com

 TMMOB
Şehir Plancıları Odası

I. Giriş

Yönetim planları, miras alanlarının katılımcı ve işbirlikçi temelde, kaynakları ve kapasiteleri etkin ve verimli kullanacak şekilde, hesap verebilir, şeffaf ve sorumlu bir kültürel miras yönetim sistemi için bir araç olarak hazırlanan, rehber niteliğindeki stratejik ve bütünlük mekânsal planlar olup bir miras alanının neden önemli olduğunu ve sahip olduğu değerlerin sürdürülebilir biçimde nasıl korunacağını bütüncül bir bakış açısıyla açıklayan dokümanlardır (Feilden ve Jokilehto; 1998; Thomas ve ark., 2003; Ringbeck, 2008; ICOMOS, 2011b; UNESCO vd., 2013). Kültürel miras alanlarında yönetim planlama yaklaşımı ülkemizde 2004 yılında yasallık kazanmış, o tarihten bugüne, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması konusunda hem uygulama deneyiminde hem de akademik araştırmalarda önemli bir artış olmuştur, ancak bu akademik araştırmaların kapsamı ve yöntemi üzerine bugüne kadar henüz detaylı bir analiz yapılmamıştır. Bu çalışmada, araştırmaların hangi motivasyonlarla ve hangi etkiler altında yürütüldüğünü anlamak amacıyla kapsamları ve yöntemleri incelenmiş, böylece aradan geçen yaklaşık yirmi yılda kuram ile uygulama arasındaki ilişkiye dair çıkarımlar yapılarak bu konuda bir tartışma başlatmak amaçlanmıştır.

I.1 Yönetim Planlama Kavramsal Çerçevesi

Yönetim planlama olgusu, neoliberalizm, postmodernizm ve çevrecilik hareketleri ekseninde yaşanan paradigma değişimlerinin sonucunda ortaya çıktığından bu üç eksen kavramsal çerçevenin tanımlanması amacıyla burada kısaca özetlenecektir.

Neoliberalizmin mekân ve sosyal yaşam üzerindeki yıkıcı etkisi çeşitli yazarlar tarafından uzun süredir vurgulanmaktadır. Lefebvre, modernite mekânının öne çıkan özelliklerinin homojenlik, parçalanma ve hiyerarşi olduğunu dile getirmiş, piyasa ekonomisinin toplumun sosyal (somut) alanlarına karşı soyut mekânlar ürettiğini belirtmiştir (Lefebvre, 2004). Harvey, kapitalistlerin doğal çevreyi tehdit eden bir hammadde arayışı içinde olduğunu, ayrıca yaratıcı yıkım yoluyla kitleleri kent üzerindeki haklardan mahrum ettiğini (Harvey 2008); Douglas ise doğal dünyanın rekabetçi modern kentsel gündem tarafından, daha fazla gelişme ve ilerleme için sömürülecek ve bu nedenle insan refahının ilerlemesi için kontrol edilecek bir kaynak olarak görüldüğünü belirtmiştir (Douglas, 1992, aktaran Healey, 2006, 165). Kentsel mekânın sermayenin talepleri doğrultusunda şekillenmesi ve dolayısıyla planları üreten devletin ve planlama kurumunun sermayeye hizmet eder hale gelmesi de mekânsal planlama disiplininin kurumsal yapısına dönük önemli bir eleştiridir (Scott, 1998 ve Walters, 1974'tan aktaran Şengül, 2012, 71–74; Lefebvre, 2004).

Postmodernizm, kentsel alanın sermaye odaklı gelişmesine karşı-hegemonik bir söylem oluşturan daha iyi bir dünya ve kaliteli bir kent yaşamı taleplerine ideolojik bir temel sun-

muştur. Postmodern dönem, devlet öncülüğündeki sermaye odaklı planlama düşüncesine karşı bir sivil harekete tanık olmakta; kentsel ve mekânsal adalet, kent hakkı, adil kent, çoğulculuk, çevrecilik, sürdürülebilirlik kavramları etrafında bir araya gelen sivil toplum, kapitalist devlete karşı yeniden güçlenmektedir. Şengül'ün (2012, 89) ifade ettiği üzere; "iktidar olgusu devlet merkezli olmaktan çıkıp toplum merkezli bir anlayışla kavranmaktadır".

Postmodern düşüncenin etkisi, mekânsal planlama süreçlerinin tasarımına dönük eleştirilerde de kendini göstermiştir. Modernizmin dünyayı anlama ve bilgi üretme biçimine (ampirik, ispatlanabilir, hesaplanabilir olma) dönük eleştirilere (Hudson, 1979; Yıldırım, 2009; Tekeli, 2011) paralel olarak modern dönem planlama anlayışı, planlama süreçlerinin yalnızca teknik uzmanlar eliyle yürütülmesi ve kararlardan etkilenecekler karar verme hakkı tanınmaması (Davidoff, 1965, 334), planlamanın hiyerarşik düzeyde yürütülmesinin baskıcı ve toplum tasarımı içeren bir tutumda olması ve toplumdaki zenginlikleri görmezden gelmesi (Jacobs, 1961; Scott, 1998 ve Dear, 2000'den aktaran Şengül, 2012, 79–82); planciya sınırsız bir rasyonalite atfedilmesi, toplumdaki çelişkilerin ve planlama sürecindeki politikleşmenin göz ardı edilmesi (Davidoff, 1965, 335; Şengül, 2012, 71); modern planlamanın sonuç odaklı motivasyonları ve sonuç ürününün öngörülemezliği (Healey, 2007, 266) konularında eleştirilmiştir.

Bu tartışmalar 1970'lerde hüküm süren temsili demokrasinin kanallarının ve araçlarının yeni koşullarda etkinliğini ve meşruiyetini yitirmiş olduğu eleştirilerini de beraberinde getirmiştir. Bu eleştirilerin temelinde de toplumdaki farklılıkların, çoksesliliğin, çeşitliliğin var olduğunu kabul eden, alınan kararlara bu çokluğun yansıtılması gerektiğini savunan, devlet-dışı aktörlerin bu süreçlere katılımını hak olarak gören postmodern felsefe yatmaktadır. Postmodern koşullar ile uyumlu demokrasinin yeniden tanımlanması arayışı Mouffe tarafından kuramsallaştırılmıştır. Ona göre, yeni demokrasi paradigması özgür ve eşit vatandaşlar arasında siyasi kararlar almak için "müzakere"yi vurgular. Demokrasiyi prosedürlere indirgeyen önceki "kümeleşme" modelinin aksine, John Rawl ve Jürgen Habermas tarafından geliştirilen "çoğulculuk" bu yeni paradigmanın merkezinde yer almaktadır (Mouffe, 1999). Müzakereci demokratlar, "ortak fayda" ve "genel irade" gibi kavramlara karşı çıkmakta ve değerlerin çoğulculuğunun kabul edilmesi gerektiğini öne sürmektedir. Temsili demokrasi sisteminin karşısında yerel demokrasinin gelişmesinin önemine değinen Tekeli de sivil toplum kuruluşlarının önemli rol oynayacağı bir demokrasi pratiğinin, temsili demokrasinin meşruiyet alanı yanında yeni bir meşruiyet alanı ortaya çıkardığını belirtmekte, böylesi bir alternatif demokrasinin, özellikle yerel düzlemde "ortaklık" anlayışı içinde etkin olabileceğinin altını çizmektedir (Tekeli, 1999).

Bu eleştiriler ışığında, devlet kontrolündeki tepeden inme planlamanın karşısına merkezinde sivil toplumun olduğu bir planlama sistemi (Friedmann, 1998; Scott, 1998, Watson ve Gibson, 1995'ten aktaran Şengül, 2012, 83–84) ile Habermas'ın iletişimsel akılcılığı üzerine inşa edilen müzakereci planlama yaklaşımı (Forester, 1989; Healey, 1992, 2003, 2006) önerilmektedir.

Devletin karar alma süreçlerinin yeniden yapılanması yolundaki bu talepler, yalnızca postmodernizm etkisinde değil, neoliberal politikalar etkisinde de şekillenmektedir. Keynesci politikaların güç kaybettiği ve yerine devletin ekonomide asgari bir rol oynadığı serbest piyasa alternatiflerinin öne sürüldüğü bir dönemde, devletin önderliğindeki modern mekânsal planlama sistemi, sermaye ilişkilerinin ihtiyaçlarını analiz etmede ve bunlara hızlı bir şekilde yanıt vermede yetersiz kaldığı gerekçesiyle liberal düşünürler tarafından da eleştirilmiş (Hayek, 1960; Pearce ve Curry, 1978; Denman, 1980'den aktaran Şengül, 2012, 77–78), daha esnek, devlet bürokrasisinden ve hiyerarşisinden arındırılmış, sermaye temsilcilerinin de karar süreçlerine dâhil olacağı planlama modellerine ihtiyaç dile getirilmiştir.

Diğer taraftan küreselleşme, kapitalist ilişkileri düzenleyen ulusal mekânsal-zamansal çerçevenin parçalanmasına neden olmuş ve bu sayede Fordist-Keynesçi modern ulusal devletlerin temel işlevleri yukarıya, aşağıya veya dışarıya yeniden ölçeklenmiştir (Jessop, 2000, 26). Sivil toplum ve özel sektör ağları, daha önce devletin sorumluluğunda olan kamu politikalarının yönetimine etkin bir şekilde katılmaya teşvik edilmiş (Jessop ve ark., 2008) ve bu durum devlet ve sivil toplum arasındaki sınırların yeniden çizilmesini gerektirmiştir (Jessop, 2002). Harding de hem kamu sektörünün yerel, bölgesel, ulusal ve ulusötesi seviyeleri arasında dikeyde, hem de kamu, sivil toplum ve özel sektör arasında yatayda kurulacak bağların, müzakerelerin ve ortaklıkların artan önemini vurgulamaktadır (Harding, 2005 aktaran UZBEK, 2008, 43).

Kurulacak bu iş birlikleri temelinde yürütülecek faaliyetler “yönetişim” adını almış ve bu kavram yöneten-yönetilen arasındaki ayrımı ortadan kaldırıp “birlikte yönetim” ilkesini getirmiştir. Mekâna dair alınacak kararlarda, farklı düzeylerde ve statülerdeki aktörler arası iş birliklerini ve iletişimi merkeze alan bu yeni yönetim modeli Şengül'e göre “bir yapıdan çok bir sürece tekabül etmektedir” (Şengül, 2001, 52–53).

Liberalizmin etkisinde gelişen ve yönetişimin öncülü olarak nitelendirilebilecek (Doğan, 2016, 1800; Genç, 2010, 149; Yalçın, 2010, 328; Şener, 2005, 12, aktaran Doğan, 2017) “yeni kamu işletmeciliği” anlayışı kamu yönetimi sistemini derinden etkileyen bir diğer yaklaşımdır. Devletin politika ve eylemlerinin etkinliğini artırmak ve kamu kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak için bir özel sektör kuruluşu gibi faaliyet göstermesi, politika uygulama ve kaynak yönetimindeki performansın-

da şeffaflığın sağlanması gerektiği (Dunleavy ve Hood, 1994) kaygısı üzerine kurulu bu anlayış, yönetişimin temel yapı taşlarının oluşmasında önemli olmuştur. Yönetişim bu anlamda, uluslararası ekonomi kurumları (IMF, OECD, UNDP, Dünya Bankası) tarafından da liberal düzenin sürdürülebilirliği için bir araç olarak öne sürülmüştür. Verimlilik, etkinlik, eşitlik, şeffaflık, hesap verebilirlik, katılım, fikir birliği, hukukun üstünlüğü, performans odaklılık, azaltılmış bürokrasi 1970'ler sonrası dönemde, ekonomi ve kamu yönetimi disiplinlerinin öncülüğünde kuramsallaşan “iyi yönetişim”in temel ilkeleri olarak öne çıkmıştır (Aktan ve Ozler, 2008).

Sonuç olarak, bir yanda Keynesçi Refah Devleti'nin çöküşünü takiben mekânın (yeniden) üretiminde devlet kontrolünün ve bürokrasinin azalması ve devlet-dışı aktörlerin karar süreçlerine dahil olması; rekabetçi ve küresel ekonomik düzende sermayenin dikkatini yerele daha fazla ve hızlı çekmek amacıyla esnek karar alma ve planlama modellerine duyulan ihtiyaç; kamu kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve kamu-özel sektör arasında mali ortaklıklar geliştirilmesi kaygısı; diğer yanda neoliberalizmin mekânda ve sosyal yapıda yarattığı tahribatın önüne geçmek ve sürdürülebilir bir doğal ve sosyal çevreyi temin etmek amacıyla bütünlük ve bütüncül yönetim politikaları geliştirilmesi; toplumdaki çeşitliliğin ve farklılıkların mekâna dair alınan kararlara yansıtılması ve bunun için sivil toplumu daha fazla merkeze alacak yeni bir demokratik anlayışın inşası talepleri mekâna dair politika yapım ve uygulama süreçlerini büyük oranda değiştirmiştir. Mekânsal planlama teorisi ve pratiği, Habermas'ın iletişimsel akılcılığı üzerine inşa edilen müzakereci / iletişimci planlama yaklaşımlarını da içinde barındıran, “stratejik mekânsal planlama” olarak kuramsallaşan bir araçla (Luz, 2000; Allmendinger ve Tewdwr-Jones, 2002; Albrecht, 2004) bugün bu taleplere cevap vermeye çalışmaktadır. Bu postmodern planlama kuramının ayırt edici özellikleri; tepeden inme, elitist, bürokratik, pragmatik, ampirik, nesnel, uzun erimli bir planlama anlayışına karşı olmasıdır. Diğer yandan devlet, bölgelerarası eşitsizlikleri gidererek, yerel farklılıkları ve avantajları öne çıkararak, yüksek kapasitelerden etkin şekilde faydalanmak amacıyla iş birlikleri geliştirerek küresel piyasada rekabet gücünü artırmakta, küresel sermayenin taleplerine en hızlı yanıt verecek şekilde, en uygun ölçekte yeniden yapılanmaktadır. Miras yönetişimi veya alan yönetimi gibi mirasın yerinden yönetimi yaklaşımlarını bu çerçevede de değerlendirmek gerekmektedir.

1980'lerin bir yanda neoliberal diğer yanda postmodern kaygıları doğrultusunda kamu yönetimi ve mekânsal planlama sisteminde yaşanan bu algı ve anlayış değişikliği kültürel miras yazınında da yansıma bulmuştur. Örneğin, arkeoloji yazını, postmodernizmin etkisi altında 1970'lerden itibaren yeniden kuramsallaşma sürecine girmiş, arkeolojiyi a) daha geniş sosyal ve politik bağlamı içinde konumlandıran b) Habermas'ın iletişimsel akılcılığı temelinde demokratikleşme kaygılarıyla ele alan c) radikal post-yapısalcı kuram içinde tanımlayan post-süreçsel

arkeoloji kuramı gelişmiştir (Smith, 1994, 301). Smith, bu yeni paradigma içinde kuramsallaşan arkeolojik miras yönetiminin, toplumdaki farklı gruplar için birbiriyle çatışan değerlerin koruma sürecinde dikkate alınmasını ve yönetilmesini de kapsadığını söylemektedir (Smith, 1994, 302). Çatışan bu farklı değerlerin yönetimi konusu, miras yönetimini de mekânsal planlamada olduğu gibi, nesnel bir bilim olarak gören bir önceki dönemin anlayışından uzaklaştırmakta, bilgi ve karar üretme süreçlerinde yorumlayıcı bir yaklaşımın geliştirilmesini gerektirmekte ve miras alanının korunmasında görev alacak teknik uzmanları ve karar vericileri miras alanlarındaki mekân siyasetinin bir parçası ve aktörü haline getirmektedir. Nitekim Coombe, bu neoliberal yönetim anlayışının, miras yönetiminde de bireyler ve sosyal gruplar için yeni pozisyonlar yaratarak yeni güç ilişkilerini meşrulaştırdığını dile getirmektedir (Coombe, 2013).

Diğer taraftan, II. Dünya Savaşından bugüne mirasların çevresel, tarihsel, ekonomik ve sosyal bağlamı içinde ele alınması yönündeki çabalar Venedik Tüzüğü (1964)'nden bugüne gelişmekte olup mirasın tanımı ve kapsamı zaman içinde genişlemiştir. Bu yeni yaklaşımda, miras ile toplumun bağımlı ve etkileşimli ilişkisi karar süreçlerinde gittikçe daha merkezi bir rol üstlenmektedir. “Korumanın yalnızca miras kaynaklarının nesnel yönetimi ile ilgili olmadığı, büyük ölçüde insanlar ve yerler arasındaki çok öznel ilişkiye bağlı olduğu” (Avrami, 2009, 177), “korumanın esasen ve en başta anlamlar veya duygular gibi maddi olmayan konularla ilgilendiği” (Munoz-Vinas, 2002, 27), “mirasın somut ve somut olmayan faydalar üreterek sürdürülebilirliğe katkıda bulunduğu” (Throsby, 2002'den aktaran Avrami, 2009, 181), “katılımcı yöntemlerin sosyal bir yapıda uygulanmasının kültürel miras alanında bütüncül ve sürdürülebilir süreçleri harekete geçirmek için etkili olduğu” (Heras ve ark., 2018) çıkarımlarından da görüleceği üzere, miras yönetimi değer ve toplum temelli bir yapıya dönüşmekte, katılımcı karar alma süreçleri de bunun için önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Mirasa atfedilen farklı değerleri ve anlamları bağlamı içinde yorumlama kaygısı, koruma çalışmalarının disiplinlerarası bir niteliğe kavuşmasını ve “kültürel mirasın anlamının inşa edildiği ve yeniden üretildiği kapsamlı bir anlayış” (Amar ve Armitage, 2019, 229) gerektirmektedir.

Neoliberal ekonominin üretim ve tüketim biçimlerinin kentleşme, turizm, sanayi, tarım ve madencilik faaliyetleri, iklim değişikliği ve doğal afetler yoluyla miras alanları üzerindeki tahribatı ve tehditleri de koruma yazınının odağında yer almaktadır. Yakın tarihli koruma belgelerinin kapsamı, küreselleşmenin ve neoliberalizmin yıkıcı etkilerinin daha iyi yönetimi ve mirasın sürdürülebilir kalkınmada bir araç veya kaynak olarak kullanılması için yöntem tartışmalarına kaymış durumdadır. Bu belgelerin altını bilhassa çizdiği husus, mirasın çok boyutlu doğasının anlaşılması ve katılımcı yollarla belirlenecek bütüncül yönetim politikaları aracılığıyla korunması ve yönetilmesi gerekliliğidir (ICOMOS, 1987; ICOMOS, 2011a; ICOMOS, 2011b; ICOMOS, 2017; UNESCO, 2011; UNESCO, 2015).

Özetle, koruma çalışmalarında odak anıtsal korumadan önce kentsel ölçeğe ardından çok katmanlı miras kategorilerine (Ahmad, 2006; Araoz, 2011), hatta kültürel öneme sahip daha mütevazı yapı ve alanların da dikkate alınmasına (Altınöz, 2012); fiziksel korumadan sosyal ve kültürel bağlamı içinde bütüncül korumaya; belli meslek gruplarının sorumluluğunda bir uzmanlıktan çok disiplinli ortak bir çabaya; salt bilimsel gerçeklere dayalı nesnellikten değer temelli yorumlayıcı yaklaşımlara (Munoz-Vinas, 2002); sonuç odaklı bir teknik işten politik bir sürecin yönetimine (Smith, 1994; Harvey, 2001) evrilmiş ve tüm bu gelişmelerin sonucunda Avrupa merkezli koruma perspektifi aşarak geniş çapta benimsenebilir uluslararası kabuller tanımlanmıştır (Winter, 2012; Lesh, 2017).

Önceleri ekonomi ve kamu yönetimi disiplinlerinin gündeminde olan iyi yönetim kavramının kapsamı ise bu mekânsal yansımaları ışığında sosyal, çevresel ve kültürel boyutlar da dikkate alınarak genişletilmiş ve kavram, “bütüncül ve bütüncül planlama” ve “sürdürülebilirlik” bağlamında ele alınarak kavramsallaştırılmıştır (European Union, 2010, 12–14; European Commission, 2011, VII). İyi yönetim tartışmaları bugün itibarıyla mekâna dair karar alma, planlama ve uygulama süreçlerinden sorumlu tüm disiplinlerin gündemine girmiş durumda olup bütüncül planlama ve iyi yönetim birlikte ele alınması zorunlu kavramlar olarak miras yönetiminin de gündeminde-dir. Stratejik mekânsal planlama yaklaşımı ise, miras alanlarında bu tür geniş katılımlı ve bütüncül planlama kararlarının üretilmesi ve iyi yönetim sistemlerinin geliştirilmesi açısından yöntemsel zemini sunmaktadır.

Bu kavramsal çerçeveden hareketle, miras alanlarında değer ve toplum temelli bir müzakereci planlama ve yönetim yaklaşımı sunan yönetim planlamasına ilişkin akademik yazın, hem devletin yeniden ölçeklenmesi stratejilerini tartışan kamu yönetimi ve siyaset bilimi kuramından, hem katılımcı / iletişimci / stratejik mekânsal planlama teknik ve yöntemlerini ele alan mekânsal planlama kuramından, hem de kültürel miras koruma teknik ve yaklaşımlarını tartışan koruma kuramından beslenmektedir. Yönetim planlama olgusunu tartışacak akademik araştırmaların bu disiplinlerin tartışma alanlarına girmesi; bütünlüklü ve ilişkili değerlendirmeler yapması beklenmektedir.

2. Kültürel Miras Yönetiminde Bir Araç Olarak Yönetim Planları

Çoğu kaynak, kültürel miras yönetimi yaklaşımının ortaya çıktığı yılları II. Dünya Savaşı sonrasına tarihlendirilmekte; konuyu genel olarak arkeolojik miras alanları özelinde tartışmaktadır. Cleere (1989, 1–2), savaşın sona ermesiyle birlikte, bu kavramın sosyal ve ekonomik planlama çalışmalarında tamamlayıcı bir unsur olduğunu, 1960'ların gelişme baskılarının ve 1970'lerin çevreci hareketlerinin kültürel miras yönetimi üzerinde derin etkiler bıraktığını belirtmektedir.

Akan (1996, 10) da benzer şekilde, II. Dünya Savaşı'nın Avrupa kentlerini tahrip etmesinin ardından yeniden yapılanma sürecini, bu süreçte yoğunluk kazanan arkeolojik kazıları, 1940–50 yılları arasındaki ekonomik buhranları ve 60'lardan sonra önem kazanan turizm endüstrisini arkeolojik miras yönetiminin gündeme gelmesindeki en önemli sosyal ve ekonomik etkenler olarak özetlemektedir. Carman (2015, 36), II. Dünya Savaşı sonrası büyük ölçekli rekonstrüksiyon ve onarım projeleri ile bağlantılı olarak yürütülen arkeolojik kurtarma kazıları ve araştırma projeleri ile arkeolojinin alt uzmanlıklar içeren profesyonel bir disiplin olarak gelişmeye başladığını, bu anlamda II. Dünya Savaşı'nın anıt odaklı çalışmalarından kısa vadede belgeleme amaçlı "kurtarma", uzun vadede ise "yönetim" ve "sakınım" çalışmalarına kaymaya neden olan önemli bir dönüşüm noktası olduğunu belirtmektedir. Carman'a göre bu dönüşüm, miras alanlarına daha uzun vadeli bir bakış açısını ve fiili zararlar meydana gelmeden önce harekete geçebilecek kararlar almayı gerektirmektedir. Kuban (2000, 34) ise, II. Dünya Savaşı sonrası ulusal değerlerin korunması kaygısının, bir zamanlar neredeyse yalnızca aydınların ilgilendiği koruma kavramlarını artık genel kamuoyunu da içine alacak şekilde genişlettiğini belirterek, miras korumada kamuoyunun rolüne ve korumadaki elitist bakış açısının değiştiğine dikkati çekmektedir. Ancak bu kaynaklar, bu makalenin tartışma konusu olan "yönetim planı" kavramına değinmemektedir.

Tarihlendirmeyi özellikle 1960–1970'lere dayandıran diğer bazı kaynaklar ise Bologna, Ferrara ve Genoa örneklerindeki sosyal, ekonomik ve fiziki boyutların birlikte ele alındığı bütünlük koruma yaklaşımlarını (Bonfantini, 2015; Altınöz, 2012) ve bütünlük korumanın kavramsallaştırıldığı 1975 tarihli Amsterdam Deklarasyonunu (Şahin Güçhan ve Kurul, 2009), korumanın "değer temelli" boyutunu öne çıkaran 1979 tarihli Burra Tüzüğü'nü (Smith, 1994; Walter, 2014; Mackay, 2019) ve neoliberalizmin ve postmodernizmin yönetim yaklaşımlarında neden olduğu dönüşümleri, bununla ilişkili bilgi-güç ilişkilerini ve kimlik tartışmalarını (Smith, 2000, 2004) referans alarak kültürel miras yönetimini bütünlük, çok boyutlu ve politik bir yaklaşım olarak kuramsallaştırmaktadır. 1967 tarihinde yayınlanan Quito Normları da (ICOMOS, 1967) arkeolojik, kültürel ve tarihi mirasın ülkelerin ekonomik kaynakları olduklarını, bu mirasların korunması ve değerlendirilmesine ilişkin önlemlerin imar planlarının önemli bir bileşeni olduğunu vurgulamış ve "kültürel kaynak yönetiminin" bir yaklaşım olarak gelişmesine katkı sağlamıştır. Bugün miras ile kalkınma arasında sürdürülebilir bir ilişki geliştirme çabalarının nüvelerinin 1960'ın ikinci yarısında atıldığı söylenebilir. Bu tartışmalar sayesinde, miras yönetiminin odağı arkeolojik alanlardan kent sel ölçüğe kaymış, kültürel miras yönetimi bu dönemde miras bürokrasilerinde ve hukukunda kurumsallaşmıştır (Smith, 2004, 102; Ashworth, 2011, 9). Ne var ki, bu dönemde de "yönetim planı" referansına rastlanmamaktadır.

1972 tarihli UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korumasına Dair Sözleşme (Dünya Miras Sözleşmesi)'nin 1977 yılından beri ayrılmaz bir parçası olan Uygulama Rehberi'nde yer alan, aday gösterilen varlıkların adaylık dosyalarında bulunması gereken belgeler listesinde "Koruma ve muhafaza durumu" başlığında, yönetim planına ilk kez referans verilmiştir (UNESCO, 1977, md.14).

1983 yılında düzenlenen yeni metinde, aday varlıklar için bir plan gerekliliği "Taraflar Devletler, aday gösterilen her bir doğal alanın yönetimi ve aday gösterilen her bir kültürel varlığın korunması için ilgili ülkenin kapasitesine uygun planlar hazırlamaya teşvik edilir" (UNESCO, 1983, Md.18) ifadesiyle tanımlanmış, ancak planın türüne ve niteliğine ilişkin bir açıklama getirilmemiştir.

Yönetim planları bu yıllarda yoğunlukla milli parklar ve doğal alanlar için hazırlanmaktadır, ancak kültürel alanlar için de hazırlanmasına ilişkin Dünya Miras Sözleşmesi çatısı altındaki teknik tartışmalar 1983–1988 yılları arasında yoğun bir şekilde devam etmiştir (Cameron ve Rössler, 2018, 4–5). Bu çabaların sonucunda, 1988 yılında Uygulama Rehberi'ne eklenen "Paragraf 36(a)'da açıklanan varlık, yeterli uzun vadeli yasal, düzenleyici veya kurumsal korumaya sahip olmalıdır... Halihazırda mevcut değilse, alanın doğal değerlerinin bütünlüğünü sağlamak için Sözleşme uyarınca bir yönetim planı hazırlanmalı ve uygulanmalıdır" (UNESCO, 1988, md.36b) hükmüyle, uzun dönemli yasal koruma sisteminin mevcut olmadığı durumda yönetim planlarının hazırlanabileceği hükmü, ilk kez doğal varlıkların adaylık koşulları arasında tanımlanmıştır. Burada, yönetim planının koruma sistemine bir alternatif olarak getirilmesi, yönetim planının korumayı yönlendiren bir belge olarak tanımlandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Uygulama Rehberi'ne aynı yıl eklenen "Aday gösterilen varlığın korunmasını sağlamak için yeterli yasal koruma ve yönetim mekanizmalarına sahip olmak" (UNESCO, 1988, md.24b) hükmüyle, yeterli düzeyde yasal koruma ve yönetim sisteminin mevcut olması, Dünya Miras Listesi'ne aday gösterilecek kültürel varlıkların sahip olması gereken koşullardan biri olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Dünya Miras Sözleşmesi yönetim planı terimini henüz kültürel varlıklar için kullanmamakta ama bir koruma ve yönetim sisteminin gerekliliğine değinmektedir. Aynı vurgu, Burra Tüzüğü'nün 1988 tarihli versiyonunda da bulunmaktadır: "Koruma politikası, koruma politikasının uygulanabileceği bir yönetim yapısı belirlemelidir" (ICOMOS Avustralya, 1988).

1990 tarihli ICAHM (ICOMOS Arkeolojik Miras Yönetimi Bilimsel Komitesi) Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü (ICOMOS, 1990) arkeolojik alanların yönetiminde kent planlama, sosyal ve ekonomik kalkınma, eğitim, mevzuat,

bütçeleme, kültürel ve doğal çevre ilişkileri boyutlarının dikkate alınacağı bütünleşik planlamaya ve disiplinlerarası çalışmaya yaptığı vurgu nedeniyle önemli bir belge olmakla birlikte, burada da yönetim planı referansına rastlanmamaktadır.

Kültürel miras alanları için yönetim planı referansı ilk kez Burra Tüzüğü'nün 1999 tarihli revizyonunda karşımıza çıkmaktadır. Bu dokümanda yer alan "Önem beyanları ve koruma politikası, bir miras yönetim planına dahil edilmelidir" ve "Yönetim planı, yerin yönetimi ile ilgili diğer konuları ele alabilir" hükümleri (ICOMOS Avustralya, 1999), kültürel miras korumada politikaların öneminin, bu politikaların "yönetim planı" adı verilen bir dokümana entegre edilmesi gerektiğinin, dolayısıyla yönetimin bir plan dokümanı ile yürütülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Dünya Miras Listesi'ne aday tüm varlıklar için yönetim sistemlerinin güçlendirilmesine yönelik tartışmalar 1990'ların ortalarından itibaren yoğun olarak yürütülmüşse de (Cameron ve Rössler, 2018, 8-11), yönetim planlarının aday kültürel ve doğal varlıklar için bir yükümlülük olarak tanımlanması, "Aday gösterilen her varlığın, İstisnai Evrensel Değerinin tercihen katılımcı yollarla nasıl korunacağını belirtecek uygun bir yönetim planı veya başka belgelenmiş yönetim sistemi olmalıdır" hükümünün Uygulama Rehberi'ne eklendiği 2005 yılında olmuştur (UNESCO, 2005, md.108).

Bu yaklaşımın ülkemizde yasallık kazanması ise, 2004 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda yapılan değişiklikle olmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004). Uluslararası bir mevzuat belgesi olan Dünya Miras Sözleşmesi'nin yönetim planlarına ilişkin getirdiği bu yasal zorunluluk her ne kadar 2863 sayılı Kanun'da yapılan değişikliğe gerekçe gösterilmişse de aynı gerekçe metninde "kültürün ancak toplumla birlikte korunacağı", "1975'te Avrupa Mimari Miras yılında ortaya atılan "Bütünleşmiş Koruma" kavramının benimsenmesi ve "kültür varlıklarımızın yönetiminin eşgüdüm içinde gerçekleştirilmesi" vurgusu da bulunmaktadır. İlgili yasal düzenleme yönetim planlarını tüm sit alanlarında hazırlanabilecek bir çalışma olarak tanımlamıştır, ancak bugüne kadarki çalışmalar, Dünya Miras Listesi adaylık dosyalarında bu planlara yer verilmesi zorunluluğuyla paralel olarak, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne aday varlıklar öncelikli olarak yürütülmüştür. Bu durum, yönetim planlarının doğrudan UNESCO mevzuatı ile ilişkilenebilmesine neden olmakta, çoğu çalışmanın bir önceki bölümde açıklanan sosyo-politik bağlam ile ilişkisi kurulmadan, anlaşılmadan, benimsenmeden yürütülmesiyle sonuçlanmaktadır.

Sonuç olarak, miras yönetimi tartışmaları II. Dünya Savaşı sonrası arkeolojik alanlar özelinde başlamıştır, ancak daha geniş ölçekte kuramsallaşması, bütünleşik koruma planları ve yönetim politikalarının tartışıldığı 1970 ve 80'lerin gündemindedir (Bu ilişkinin "eleştirel miras çalışmaları" bağlamında

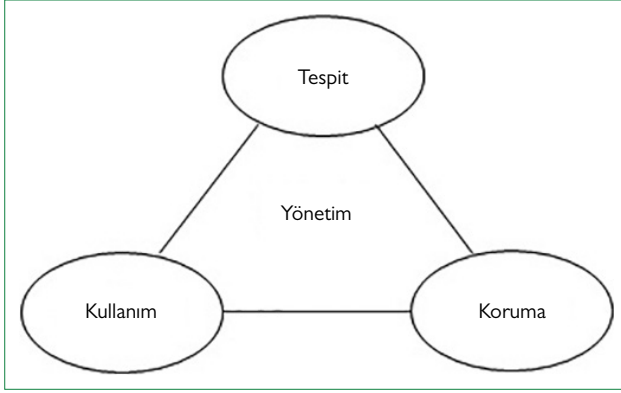
kuramsallaşması çabaları ve niyetleri halen devam etmektedir, bkz. Smith ve Waterton, 2009). Yönetim planının -her ne kadar doğal alanlar için 1980lerde yürütülen çalışmalar olsa da- kültürel miras alanları için bir planlama ve yönetim yaklaşımı olarak uluslararası ve ulusal arenada yasallık kazanması ise 2000'lerde olmuştur.

Yönetim planlaması kavramının Türkiye mevzuatına dahil olması "alan yönetimi" tartışmalarını da beraberinde getirdiğinden, "kültürel miras yönetimi", "alan yönetimi" ve "yönetim planlaması" olmak üzere ölçekleri ve amaçları farklı olan üç temel kavram akademik araştırmalarda ve uygulamada sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Dolayısıyla, kültürel miras yönetimi ile yönetim planlaması arasındaki terminolojik ayrım, bu konudaki ontolojik bir tartışmayı gerekli kılmaktadır.

Burra Tüzüğü'nde **kültürel miras koruma**; "kültürel açıdan önemli niteliklerini korumak için bir yerle ilgilenme süreçlerinin genel terimidir" şeklinde tanımlanmakta; bakım, muhafaza, onarım, restorasyon, yeniden inşa ve adaptasyon bu faaliyetler arasında sayılmaktadır (ICOMOS Avustralya, 1979). Bu tanımdan hareketle, koruma, korunması gerekliliği tespit edilmiş bir yerin sahip olduğu değerleri yitirmemesi adına yapılması gereken önleyici veya onarıcı teknik çalışmaların genel adı olarak ifade edilebilir.

Kültürel miras yönetimi ise koruma faaliyetlerini bünyesinde barındırmakla birlikte, bu faaliyetleri aşan bir çabaya karşılık gelmektedir. Nitekim, koruma ve yönetim arasındaki ilişki Burra Tüzüğü'nde; "koruma, kültürel öneme sahip yerlerin iyi yönetiminin ayrılmaz bir parçası" (ICOMOS Avustralya, 1999) olarak ifade edilmekte; böylece yönetim, korumayı da içinde barındıran bir üst çerçeve olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel miras yönetimi, özetle ve en genel anlamıyla, koruma ve kullanım arasındaki dengenin yönetimidir. Korunması gerekliliği tespit edilen bir varlığın çeşitli amaçlarla kullanımı devam ederken bu kullanımların, kullanım değişikliklerinin veya insan veya doğa kaynaklı dış etkenlerin varlıkta meydana getireceği değişimleri kontrol etmeye, varlığın değer kaybını önlemeye dair stratejilere, politikalara ve bunları uygulayabilecek etkin ve işleyen yasal bir sisteme sahip olmak demektir. Mirasın etkileşimde olduğu kültürel, doğal, somut ve somut olmayan tüm unsurları dikkate alacak en geniş ölçekte; kapsamlı ve bütüncül biçimde ve katılımcı yollarla korunması, değerlendirilmesi ve tüm bu süreç için gerekli kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını yönetme çabasıdır. Teknik ve bilimsel çalışmaların yanı sıra kaynak (finansman, işgücü, bilgi, zaman) kullanımını; varlığın özneliksel değerlerin yanı sıra toplumun yüklediği anlamları; toplum ile sosyal ve ekonomik bağlarını; bulunduğu çevre içindeki sosyal ve ekonomik gelişmeye katkılarını ve sahip olduğu değerlerin değişimini izlemeyi ve geliştirmeyi de kapsar (Şekil 1).

Şekil 1. Kültürel miras koruma ve yönetim ilişkisi.

Kültürel miras yönetimi çabaları bilimselliğe dayalı, kurumsallaşmış ve sürdürülebilir olduğu sürece başarılı olmaktadır. Bu süreçteki ilkeleri, kuralları ve yetkileri belirleyen bir mevzuata, bu çalışmaların yürütülmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurumlara, yetişmiş ve deneyimli insan kaynağına, gerekli malzeme ve ekipmana ve tüm bu sürecin yürütülmesi için gerekli bir bütçeye ihtiyaç duyar.

Burra Tüzüğü'ndeki "koruma politikaları" vurgusu, koruma işini salt bir projelendirme ve uygulama ölçeğinden çıkarıp sürecin siyasa temelli ele alınmayı gerektirdiğini göstermekte, yönetim yaklaşımına bu açıdan da bir bağ kurmaktadır. İngiliz Tarihi Kentler Forumu'nun yayınladığı "Korunan Alan Yönetimi Rehberi"nde yer alan "Korunan alan yönetimi, alanın geliştirilmesine ve çeşitli eşgüdüm yolları içinde problemlerle baş edebilmeye yönelik net bir fikre ve belirli politikalara sahip olmak demektir" (English Heritage Towns Forum, 1998) tanımı ise, kültürel miras yönetimi ile yönetim planlaması arasındaki bağın kurulması bakımından önemlidir.

Bu anlamda **yönetim planları**, miras yönetiminde izlenecek bu net fikir ve politikaları, ilkeleri, eylemleri ve öncelikleri belirleyen bir stratejik plandır. Ripp ve Rodwell'in (2016, 86) deyişiyle, "bütünleşik bir miras yönetimi planı geliştirmek, profesyonel bir miras yönetimi için başlangıç olabilir". UNESCO'nun bu konudaki rehber dokümanında da "yönetim planlarının yönetim sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olması" (UNESCO vd., 2013, 41) ve "mevcut yönetim sistemine uygun bir şekilde entegre edilmesi gerektiği" (a.g.e, s.60) açıklanmakta, bu da *genel bir sistem olarak yönetim ile yönlendirici bir doküman olarak yönetim planı* ayrımını açıkça göstermektedir.

Özetle, yönetim planı miras yönetiminde bir araçtır ve miras yönetim sisteminin sahada etkin uygulanmasını sağlayan bir belge olarak bu üst bağlamla doğrudan bağlantılıdır. Varlığın yönetiminden ve korunmasından sorumlu kurumlar arasında iş birliklerinin güçlendirilmesi ve yürüttükleri çalışmalar arasında uyumun sağlanması; kısıtlı kaynakların, belirlenen

öncelikler doğrultusunda, etkin ve verimli bir şekilde kullanılması; dolayısıyla yetkilerin, bilgilerin, kaynakların ve uzmanlıkların ihtiyaca ve ortak belirlenen siyasalara uyumlu olarak yönlendirilmesi hedeflenmektedir. Bu açıdan, mirasın yerinden yönetimini üstlenecek alan yönetimi sisteminin de üstünde konumlanır. Diğer yandan, kültürel miras yönetim sistemi de yönetim planı süreci üstünde bağlayıcıdır. Mevzuatta, yetkili kurumlarda, bütçe kaynaklarında veya afet gibi beklenmeyen dışsal bir tehdit durumunda, yönetim planı bu yeni durumu dikkate alabilecek şekilde güncellemeye açık, esnek bir belge olmalıdır.

Yönetim planlaması ise, yönetim planı dokümanının hazırlanması, değerlendirilmesi, onaylanması, uygulanması, izlenmesi ve güncellenmesi aşamalarını içeren geri beslemeli sürecin adıdır. Bu sürecin başarılı şekilde yönetilmesinin dokümanın niteliği kadar önemli olduğu yine rehber dokümanlarda vurgulanmaktadır. Ripp ve Rodwell'in (2016, 87) "yönetim planları güçlü bir araç olabilir, ancak yalnızca içinde çalıştıkları ve planın uygulanmasından, sürekli değerlendirilmesinden ve güncellenmesinden sorumlu olan yönetim sistemi kadar güçlüdürler" yorumu, plan ile miras yönetim sistemi arasındaki organik ve bağımlı ilişkiyi özetlemesi bakımından önemlidir.

Bu sürecin yürütülmesi, ulusal mevzuatta "**alan yönetimi**" olarak tariflenen bir *yönetişim yapısıyla* mümkündür. Devlet, sektörlerarası ilişkiyi ve bütünleşik korumayı sağlayabilmek adına farklı paydaşları, hiyerarşileri aşan bir yapıda bir araya getirmekte ve *yönetim planlaması* sorumluluğunu yerelde örgütlenen bu yapıya bırakmaktadır. Bu yapı, Tekeli'nin (2001, 30'dan aktaran Şengül, 2012, 91) ifade ettiği; yarışan yerellikler anlayışıyla uyumlu olarak, ortak bir çıkar etrafında bir araya gelen yerel aktörlerin oluşturduğu ve müzakereci planlamanın çok aktörlü doğasıyla örtüşen yönetişim yapısına örnektir. İlgili Yönetmelik'in Üçüncü Bölümü'nde, "alan yönetimi birimleri" olarak tanımlanan kişi (alan başkanı) ve kurullar (danışma kurulu, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi) bu yönetişim mekanizmasının unsurlarıdır ve aralarındaki ilişkiler ve yetki paylaşımları da yine yönetmelikte tanımlanmıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005). Ülkemizde bu yapı ancak yönetim planlaması sürecine girildiğinde oluşturulduğundan, kültürel miras yönetiminin unsurları değil, yönetim planlamasının unsurlarıdır (Şekil 2).

Uygulamadaki kavramsal karışıklık; yönetim planlaması sürecinin "alan yönetimi" olarak anılmasından kaynaklanmaktadır. 2863 sayılı Kanun'da ve ilgili yönetmelikte "yönetim planı" tanımının yer almasına karşın "alan yönetimi" ve "kültürel miras yönetimi" tanımlarının açık ve net biçimde yer almaması da, bu sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır. Alan yönetimini "miras yönetimi"ne referans vererek kullanmak ile "yönetim planlaması süreci"nin karşılığı olarak kullanmak, içerik ve yöntem olarak farklı çalışmalardan bahsedilmesini gerektirmektedir.

Tablo 1. İncelenen tezlerdeki araştırma sorularının vurgusu

Çalışmanın odağı	Açıklama
Kurumsal örgütlenme	Kurumsal yapıya veya mevzuata ilişkin değerlendirme ve öneriler; Bir proje, siyasa veya belgenin mevcut sisteme nasıl entegre edilebileceğine veya entegrasyonundaki başarısına ilişkin değerlendirme ve öneriler
Katılım	Katılım modeli, düzeyi, tekniği ve yönetimine ilişkin değerlendirme ve öneriler
İzleme	Bir plan, proje veya siyasanın etkisinin, verimliliğinin, başarısının veya uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi Alanın korunması veya planlanabilmesi için yapılacak izlemeye ilişkin değerlendirme ve öneriler
Ziyaretçi/turizm yönetimi	Turizm siyasalarına veya alandaki ziyaretçi yönetimine ilişkin değerlendirme ve öneriler
Örnek uygulama	Seçilen örnek üzerinde bir model veya plan taslağı geliştirilmesine ilişkin değerlendirme ve öneriler

miras yönetimi”, “arkeolojik alan yönetimi”, “tarihi çevre yönetimi”, “korunan alan yönetimi”, “kültürel kaynak yönetimi”, “management plan”, “management planning”, “site management”, “site management planning”, “heritage management”, “cultural heritage management”, “archaeological site management”, “management of historic environment”, “management of protected areas”, “cultural resource management” anahtar kelimeleri üzerinden yapılan tarama sonucunda, 27/08/2021 tarihi itibarıyla toplam 109 adet teze ulaşılmıştır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın amacı, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması yaklaşımına ilişkin akademik ilginin analizini yapmaktır. Yönetim planı yaklaşımı kültürel miras mevzuatına dahil edilmeden önce doğal miras alanlarında daha yaygın olarak uygulanan bir yaklaşım olduğundan, doğal miras alanlarındaki araştırmaların geçmişi daha eskidir. Dolayısıyla, doğal miras alanlarını odak alan çalışmalar da kapsama dâhil edilmiş, böylece bu ilginin zaman içinde değişen yönü ve derinliği de araştırılmıştır. Araştırmaya doğal alanların da dâhil edilmesi, yukarıda “kültürel miras yönetimi” olarak tarif edilen kapsamın “korunan alan yönetimi” olarak genelleştirilmesini gerektirmiştir. Dolayısıyla; tema olarak sınıflandırma, kültürel ve doğal varlıkların genel koruma ve yönetim sistemine ilişkin araştırmalar için “korunan alan yönetimi”, yönetim planlaması süreçlerini, siyasalarını, teknik ve yöntemlerini değerlendiren araştırmalar için “yönetim planlaması” şeklinde yapılmıştır.

“Korunan alan yönetimi” ve “yönetim planlaması” konulu toplam 109 adet lisansüstü tez, çalışmaların odağı, kapsamı, araştırma soruları ve yöntemleri bakımından incelenmiştir. Dolayısıyla, bu araştırma içerik analizinden çok yöntem analizine odaklanmaktadır.

Tezlerin tema bakımından sınıflandırmasını takiben, her bir çalışma meseleyi “siyasa” veya “teknik ve yöntem” perspektiflerinden hangisi açısından ele aldıkları bakımından ayrıca sınıflandırılmıştır. Her çalışma, elbette, kendi içinde hem siyasa hem de teknik boyutu barındırmaktadır, ancak burada önemli olan,

araştırma sonucunda getirilen müdahale önerilerinin hangi düzeyi hedeflediğinin netleştirilmesidir. Siyasa düzeyinde tartışan çalışmalar sonuç kısımlarında ilke, siyasa, örgütsel düzenleme, sistem değişiklikleri vb yapısal öneriler getirirken; teknik ve yöntem düzeyinde tartışan çalışmalar daha çok içeriğe, formata veya uygulama biçimine ilişkin sonuçlar üretmişlerdir. Dolayısıyla, meseleyi kurumsal veya ilkesel düzeyde tartışmak ile teknik ve uygulama düzeyinde tartışmak müdahale önerilerinin düzeyi bakımından farklı çıkarımlar doğuracağından bu ayırım önemlidir.

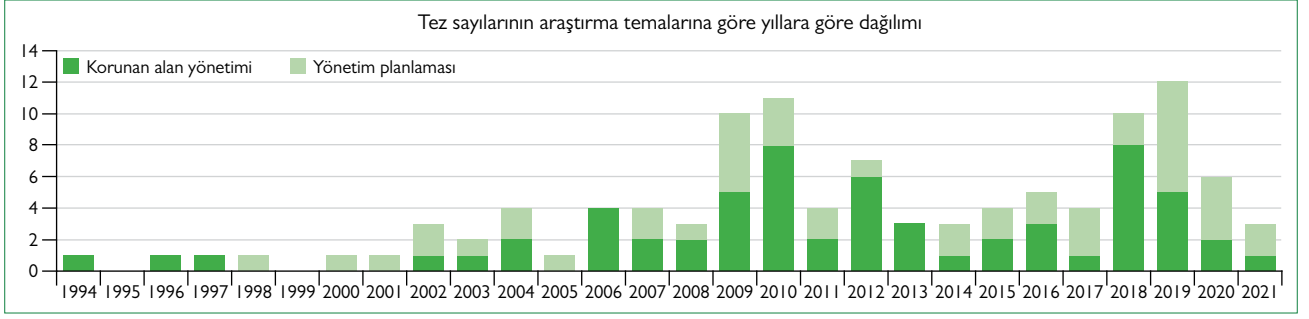
Diğer yandan, her çalışmanın vurgusu da netleştirilmiştir. Yine, kendi içinde farklı vurgular içeren çalışmalar olmakla birlikte, odak alınan sorun alanının ne olduğu tezlerin araştırma sorularının analiz edilmesiyle ortaya çıkarılmıştır. Buna göre; temelde “kurumsal örgütlenme”, “katılım”, “ziyaretçi/turizm yönetimi”, “izleme” ve “örnek uygulama” olmak üzere altı başlık tespit edilmiş olup her birinin neye karşılık geldiği yukarıdaki tabloda açıklanmaktadır (Tablo 1).

Araştırmanın en önemli kısıtlılığı; araştırma sorusunun net olarak ifade edilmediği veya bir araştırma sorusunun mevcut olmadığı tezlerin bulunmasıdır. Böyle durumlarda; tezlerin içerikleri detaylı olarak incelenmiş ve odak yazar tarafından belirlenmiştir.

5. Araştırma Bulguları

Araştırma sonuçları kültürel miras alanlarında yönetim planı uygulamalarının ve ilgili Yönetmelik’in yürürlüğe girerek uygulamaların fiili olarak başladığı 2005 yılının önemli bir dönüm noktası olduğunu göstermiştir. O tarihe kadar kısıtlı düzeyde kalan araştırmalar, 2005 yılından sonra hem sayıca artmış hem de içerik bakımından çeşitlenmiştir. Bu nedenle, konu ve kapsam bakımından oldukça farklı dengelerin ortaya çıktığı 2005 yılı karşılaştırmaya esas bir tarih olarak belirlenmiş, 2005 öncesi ve sonrası süreç ayrı değerlendirilmiştir.

Tez sayılarının araştırma temalarına göre yıllara göre dağılımı aşağıdaki tabloda sunulmaktadır. Buna göre; 2009–2010 ve 2018–2019 yıllarında yaşanan sıçramalar dışında, konuya olan

Şekil 3. Tez sayılarının araştırma temalarına göre yıllara göre dağılımı.

Tablo 2. 2005 yılı öncesi hazırlanan tezlerin tema ve kategori olarak sayısal dağılımı

Yüksek lisans						Doktora					
Korunan alan yönetimi			Yönetim planlaması			Korunan alan yönetimi			Yönetim planlaması		
K	D	+	K	D	+	K	D	+	K	D	+
2	2	-	-	6	-	1	2	-	1	1	-
4			6			3			2		
10						5					
15											

K: Kültürel miras alanları; D: Doğal miras alanları; +: Karma alanlar, kırsal alanlar ve kültürel peyzaj alanları.

Tablo 3. 2005 yılı öncesi hazırlanan tezlerin tema, kategori ve kapsam olarak sayısal dağılımı

Korunan alan yönetimi				Yönetim planlaması			
Kültürel		Doğal		Kültürel		Doğal	
Siyasa	Teknik yöntem	Siyasa	Teknik yöntem	Siyasa	Teknik yöntem	Siyasa	Teknik yöntem
3	-	1	3	-	1	1	6
3		4		1		7	
7				8			
15							

ilgide yavaş da olsa bir artış eğilimi olduğu söylenebilir. Önemli olan ise bu ilginin ne yönde arttığıdır (Şekil 3).

2005 yılına kadar, korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması konulu, 10 tanesi yüksek lisans, 5 tanesi doktora düzeyinde olmak üzere toplam 15 tez üretilmiştir. Bunların 7 tanesi genel olarak korunan alan yönetimini, 8 tanesi yönetim planlamasını çoğunlukla teknik ve yöntem boyutuyla ele almıştır. Yönetim planlamasına odaklanan çalışmaların neredeyse tamamının yüksek lisans düzeyinde ve doğal alan özelinde olması dikkat çekicidir (Tablo 2).

Korunan alan yönetimini siyasa düzeyinde tartışan 4 tez mevcuttur. Bunlardan biri arkeolojik miras yönetimini örgütlenme ve işletme mekânizmaları üzerinden ele alan bir yüksek lisans tezi, biri Türkiye'deki kültürel miras yönetimi mevzuatının gelişimini

değerlendiren yine bir yüksek lisans tezi, diğeri ise kentsel koruma alanlarının planlanmasına ilişkin sistem önerisi tartışan bir doktora tezi olmak üzere üçü kültürel miras odaklıdır (Tablo 3).

Yönetim planlaması meselesini siyasa düzeyinde tartışan yalnızca bir tez çalışması mevcut olup Avrupa Birliği su çerçeve direktifi bağlamında Türk mevzuatını Porsuk Çayı havza yönetimi planı üzerinden değerlendirmiştir. Yönetim planlaması meselesini kültürel miras özelinde siyasa düzeyinde tartışan tez mevcut değildir. Yönetim planlama sürecini teknik ve yöntem açısından tartışan tezler arasında ise konuyu kültürel miras ölçeğinde ele alan, o da doktora düzeyinde olan, tek bir tez bulunmakta olup diğer tezler konuyu kıyı, havza, sulak alan ve tabiat parkı gibi doğal miras değerleri üzerinden ele almıştır. Araştırmaların yürütüldüğü disiplinlere bakıldığında ise, kültü-

Tablo 4. 2005 yılından önce yürütülen tezlerin vurguları/odakları bakımından sayısal dağılımı

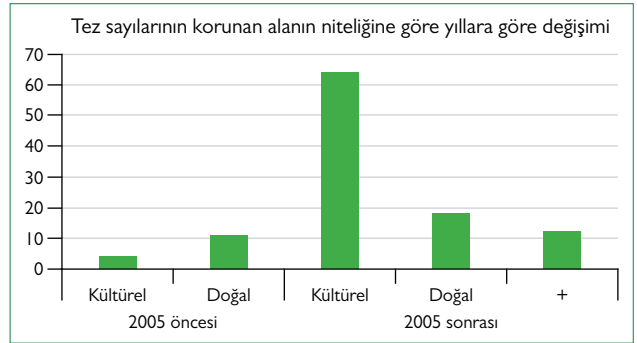
Araştırmanın vurgusu	Siyasa		Teknik ve yöntem		Toplam
	K	D	K	D	
Kurumsal örgütlenme	2	2	–	–	4
Katılım	–	–	–	2	2
İzleme	1	–	–	4	5
Ziyaretçi/turizm yönetimi	–	–	–	1	1
Örnek uygulama	–	–	1	2	3
Toplam	3	2	1	9	15

rel miras alanları için tez çalışmalarının arkeoloji, mimarlık ve şehir ve bölge planlama bölümlerinde; doğal çevreye ilişkin çalışmaların ise peyzaj mimarlığı, çevre mühendisliği ve su ürünleri bölümlerinde yürütüldüğü görülmektedir. Kamu yönetimi ve işletme disiplinlerinde yürütülen birer çalışma ise konuyu kurumsal örgütlenme ve katılım boyutlarıyla ele almış, ancak bu çalışmalarda sulak alanlar odak alınmıştır. Dolayısıyla, kültürel miras alanlarına ilişkin iktisadi ve idari bilimler fakültelerinde yürütülen tez mevcut değildir. Diğer yandan, varlığın niteliği ayırt edilmeksizin, korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması süreçlerinde katılımı ve kurumsal örgütlenmeyi inceleyen ve değerlendiren araştırmaların bu bölümlerle sınırlı kalmadığı görülmüştür. Peyzaj mimarlığı bölümünde yürütülen bir doktora tezi milli parklarda yönetim zonları belirlenirken katılım süreçlerini, şehir ve bölge planlama bölümünde yürütülen bir doktora tezi de yine planlama süreçlerindeki örgütlenme meselesini ele almıştır. Ne var ki, bu örnekler birer çalışmayla sınırlıdır.

Özetle, 2005 yılından önce, akademinin korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması araştırmalarına ilgisi kısıtlı olup mevcut ilgi de çoğunlukla doğal miraslara dönüktür. Yayımlanan 15 tezin yalnızca 4 tanesi kültürel miras konusudur.

Yönetim planlaması konulu çalışmaların ilki 1998 tarihli ve doğal alanları odak almıştır. Kültürel miras alanlarına ilişkin yönetim planlaması konulu ilk tez 2004 tarihli, Dr. Müge Bahçeci tarafından hazırlanan “İzmir Bölgesi, Urla-Liman Tepe Tunç Çağı Yerleşimi Koruma ve Alan Yönetim Modeli” başlıklı doktora tezidir. Bu çalışma, arkeolojik alanda bir yönetim planının nasıl hazırlanması, neleri içermesi ve nasıl uygulanması gerektiği üzerine yoğunlaşarak, meseleyi teknik ve yöntem boyutuyla ele almıştır. 2005 yılı öncesi, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması konusu siyasa düzeyinde hiç tartışılmamıştır.

Her ne kadar 2005 yılı öncesi yürütülen tez çalışmalarının sayısı genel çıkarımlara varabilecek düzeyde olmasa da, araştırma vurguları ve odakları incelendiğinde; doğal alanlardaki izlemeye ilişkin teknik ve yöneme dair araştırmaların daha fazla olduğu görülmektedir. Kültürel mirasa dönük çalışmalar ise daha çok kurumsal örgütlenme ve izlemeye dair olup kül-

Şekil 4. Tez sayılarının korunan alanın niteliğine göre yıllara göre değişimi.

türel miras alanlarının yönetiminde katılım, ziyaretçi yönetimi ve seçilen örnek üzerinde bir model veya plan taslağı geliştirilmesi konusu siyasa düzeyinde hiç tartışılmamıştır. Katılım konusu yalnızca doğal miras alanlarının yönetiminde teknik ve yöntem boyutuyla tartışılmıştır (Tablo 4).

2005 yılından sonra üretilen tezlere bakıldığında ise; oldukça farklı bir tabloyla karşılaşmaktadır. 62’ü yüksek lisans, 32’si doktora düzeyinde hazırlanan 94 tezin 64 tanesi kültürel alanlara, 18 tanesi doğal alanlara, 10 tanesi karma veya kültürel peyzaj alanlarına ve 2 tanesi de kırsal alanlara odaklanmıştır. Dolayısıyla, 2005 yılından sonra, korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması konulu tezlerde, kültürel varlıklara ilişkin ilginin ciddi şekilde arttığı görülmektedir. Öyle ki, 2009–2014 yılları arasında doğal alanlar üzerine yönetim planlaması konusu herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır (Tablo 5).

Diğer yandan, 2005 yılından önce karma, kırsal veya kültürel peyzaj alanlarına ilişkin herhangi bir araştırma mevcut değilken, 2005 yılından sonra bu konuda, 5’i yönetim planlaması teknik ve yöntemine, 7 tanesi ise genel miras yönetim sistemine odaklanan, 12 adet tez üretilmiştir. Ne var ki, bu alanlar özelinde de yönetim planlaması sürecini tartışan bir doktora tezi mevcut değildir.

Tez sayılarının, ele aldığı korunan alanın niteliğine göre yıllara göre değişimi yukarıdaki şekilden izlenebilir (Şekil 4).

Tablo 5. 2005 yılı sonrası hazırlanan tezlerin tema ve kategori olarak sayısal dağılımı

Yüksek lisans						Doktora					
Korunan alan yönetimi			Yönetim planlaması			Korunan alan yönetimi			Yönetim planlaması		
K	D	+	K	D	+	K	D	+	K	D	+
22	7	3	20	5	5	15	4	4	7	2	-
32			30			23			9		
62						32					
94											

K: Kültürel miras alanları; D: Doğal miras alanları; +: Karma alanlar, kırsal alanlar ve kültürel peyzaj alanları.

Tablo 6. 2005 yılı sonrası hazırlanan tezlerin tema, kategori ve kapsam olarak sayısal dağılımı

Korunan alan yönetimi						Yönetim planlaması					
Siyasa			Teknik yöntem			Siyasa			Teknik yöntem		
K	D	+	K	D	+	K	D	+	K	D	+
28	7	5	9	4	2	6	2	-	21	5	5
40			15			8			31		
55						39					
94											

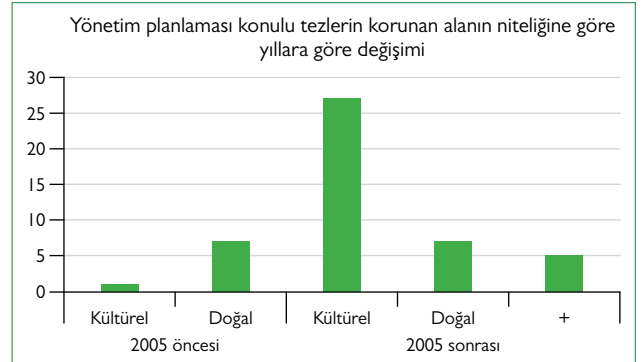
K: Kültürel miras alanları; D: Doğal miras alanları; +: Karma alanlar, kırsal alanlar ve kültürel peyzaj alanları.

Tezlerin yine 55 tanesi korunan alan yönetimi üzerine yoğunlaşırken 39 tanesi yönetim planlama sistemini teknik ve yöntem (31 tane) ile siyasa (8 tane) düzeyinde tartışmıştır. Buna göre, yönetim planlamasına ilişkin araştırmalarda artış yaşansa da bu artışın genelin içindeki oranının yüksek olduğu söylenebilir. Ancak, bu araştırmaların kültürel miras lehine oranının arttığı görülmektedir (27 adet kültürel alan, 7 adet doğal alan). Ayrıca, bu tarihten sonra, ilk defa karma (1 tez), kırsal (1 tez) ve kültürel peyzaj alanları (3 tez) üzerine yönetim planlaması sürecini araştıran tezler hazırlanmıştır.

Hazırlanan “yönetim planlaması” konulu tezlerin, ele aldığı korunan alanın niteliğine göre yıllara göre değişimi yandaki şekilden izlenebilir (Şekil 5).

Korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması yaklaşımının, hangi boyutlarıyla ele alındığı incelendiğinde; korunan alan yönetiminde daha çok siyasa boyutuyla (55 tezdten 40’i), yönetim planlaması konusunda ise daha çok teknik ve yöntem boyutuyla (39 tezdten 31’i) tartışıldığı görülmüştür. Yönetim planlamasında kültürel miras odak alan çalışmalar da yine teknik ve yöntem yönünden araştırmalarını yürütmüşlerdir (27 tezdten 21’i) (Tablo 6).

Yönetim planlaması sürecini teknik ve yöntem boyutuyla ele alan çalışmaların sayıca çok olması ihtiyaca dönük bir eğilimin sonucudur. Bu yaklaşımın Türkiye’de yasal zemine kavuşmasını

Şekil 5. Yönetim planlaması konulu tezlerin korunan alanın niteliğine göre yıllara göre değişimi.

takiben, yönetim planlarının bir plan türü olarak hiyerarşideki yeri, diğer tür ve ölçekteki mekânsal planlardan farkı veya bu planlarla ilişkisi, planın hazırlanma tekniği, yöntemi ve aşamaları, planın içeriği, planlama ilkeleri vb konularda teknik bilgilerdeki yetersizlik bu konuda araştırma yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Uluslararası rehber ve belgelerden ulusal mevzuatımıza girmiş bir yaklaşım olması nedeniyle, uluslararası rehberlerin, belgelerin, kurumsal sistemlerin ve örnek planların incelenmesi bu konuda yürütülmüş pek çok tezin giriş bölümünü oluşturmuştur. O nedenle, ilk yıllarda üretilen pek çok tezin özgünlüğü, ancak, bu yaklaşımın örnek alan olarak seçilen varlığa uyarlanması aşamasında ortaya çıkmıştır.

Tablo 7. 2005 yılından sonra yürütülen tezlerin vurguları/odakları bakımından sayısal dağılım

Araştırmanın vurgusu	Siyasa			Teknik ve yöntem			Toplam
	K	D	+	K	D	+	
Kurumsal örgütlenme	8	1	2	2	–	1	14
Katılım	1	–	–	1	1	1	4
İzleme	16	4	1	3	2	–	26
Ziyaretçi/turizm yönetimi	3	2	–	5	1	2	13
Örnek uygulama	6	2	2	19	5	3	37
Toplam	34	9	5	30	9	7	94

K: Kültürel miras alanları; D: Doğal miras alanları; +: Karma alanlar, kırsal alanlar ve kültürel peyzaj alanları.

Kültürel miras alanları için yönetim planlaması sürecine ilişkin araştırmalar çoğunlukla kentsel alanlar (11 tez) için hazırlanmış, bunu 7 tez ile arkeolojik alanlar, 5 tez ile genel olarak tüm kültürel miras alanları ve 4 tezle anıt eserler izlemiştir.

Araştırmalarını korunan alan yönetimi konusunda yürüten 55 tez çalışmasında ise yine ağırlığın 37 tez ile kültürel mirasta olduğu, 11 tezin doğal alanlarda, 6 tezin karma veya kültürel peyzaj alanlarında, 1 tezin de kırsal alanlardaki koruma yönetimi meselelerine odaklandığı görülmektedir.

Kültürel miras üzerine yoğunlaşan 37 çalışmanın 28 tanesi konuyu siyasa düzeyinde, 9 tanesi teknik ve yöntem düzeyinde ele almıştır. Siyasa düzeyinde ele alanlar arasında ise bir planın, projenin veya siyasanın etkisini, verimliliğini, başarısını veya uygulanabilirliğini değerlendirenler çoğunlukta (13 tez). Bunu, kurumsal veya örgütsel yapıya ilişkin analizler (6 tez), seçilen örnek veya konu özelinde bir model veya plan taslağı geliştirilmesine ilişkin siyasa üreten çalışmalar (5 tez) ve ziyaretçi yönetimine ilişkin araştırmalar (3 tez) takip etmektedir. 1 çalışma da katılım kavramını ele almıştır. Teknik ve yöntem düzeyinde ele alan çalışmalar ise çoğunlukla bu alanlarda çeşitli sunum teknikleriyle ziyaretçi yönetiminin nasıl yapılabileceği (3 tez) ve varlığın korunma durumunun, tanınırlığının ve değer değişimlerinin nasıl izlenebileceği konularını ele alarak “izleme” meselesini teknik düzeyde tartışmıştır (3 tez). Höyük ve tarihi kaplıcalar özelinde kültürel miras korumanın yönetimi için teknik öneren 1'er adet tez bulunmaktadır. Yine, katılım meselesini teknik ve yöntem boyutunda ele alan yalnızca bir çalışma mevcuttur.

Araştırmaların teması (korunan alan yönetimi veya yönetim planlaması) ayırt edilmeksizin, çalışmaların vurgusu incelendiğinde; seçilen örnek üzerinde bir model veya plan taslağı geliştirilmesi (örnek uygulama) en çok sayıdaki araştırmanın amacını oluşturmuştur (37 tez). Bu hususun, özellikle kültürel miras alanlarında, teknik ve yöntem boyutuyla tartışılması dikkate değerdir (19 tez). Ardından, bir plan, proje veya siyasanın etkisinin, verimliliğinin, başarısının veya uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi veya alanın korunması veya planlanabilmesi

için yapılacak izlemeye ilişkin değerlendirme ve öneriler (izleme) diğer önemli bir vurgudur (26 tez). Ziyaretçi ve turizm yönetimi konusu, kültürel miras alanlarında teknik ve yöntem boyutuyla, kurumsal örgütlenme meselesi de yine daha çok kültürel miras alanları için siyasa boyutuyla daha fazla araştırılmıştır. Bu tabloda dikkati çeken en önemli husus ise, katılım konusunun, bunca süre zarfında sınırlı sayıda incelenmiş ve araştırılmış olmasıdır (yalnızca 4 tez) (Tablo 7).

2005 sonrası yürütülen “yönetim planlaması” konulu tez çalışmalarının hangi disiplinlerde üretildiği incelendiğinde; kültürel alanlar için 17 tezin şehir ve bölge planlama, 7 tezin mimarlık, 4'er tezin arkeoloji ve disiplinlerarası kültürel miras yönetimi, 3 tezin peyzaj mimarlığı ve 2 tezin kamu yönetimi, 1'er tezin ise çevre ve orman mühendislikleri bölümlerinde hazırlandığı görülmüştür. Yönetim planlaması meselesine mimarlık, arkeoloji ve özellikle şehir ve bölge planlama disiplinlerinin ilgi duyduğu açıktır. Şehir ve bölge planlama bölümlerinde hazırlanan tezlerin 11 tanesi kültürel miras, 4 tanesi karma, kırsal ve kültürel peyzaj, 2 tanesi doğal miras alanları için yürütülmüştür. Çevre ve orman mühendislikleri bölümlerinde hazırlanan tezler ile peyzaj mimarlığı bölümünde hazırlanan 3 tezden 2'si doğal miras alanlarını odak almaktadır. Kamu yönetimi bölümünde hazırlanan 2 tezden kültürel mirası odak alanı örgütlenme meselesini, doğal alanları odak alanı ise katılım meselesine yoğunlaşmıştır.

Bunlar dışında, 2005 yılı sonrası kamu yönetimi (4 tez), hukuk (1 tez), işletme (1 tez), coğrafya (2 tez) ve sosyal çevre bilimleri (1 tez) bölümlerinde korunan alan yönetimi meselesini tartışan 9 tez mevcuttur. Bunların tamamı meseleyi siyasa düzeyinde tartışmış, 4'ü doğal alanları, 3'ü kültürel varlıkları, 1'er tanesi ise kültürel peyzaj alanı ile kırsal alanları odak almıştır.

Meseleye alanın niteliği açısından bakıldığında ise, karma, kırsal veya kültürel peyzaj alanlardaki yönetim planlama süreçlerini çalışan 5 tezden 4'ü şehir ve bölge planlama bölümünde, diğeri disiplinlerarası kültürel miras koruma programında yürütülmüştür. Buradan yola çıkarak; 2005 sonrasında yönetim

Tablo 8. Miras yönetimi konulu tezlerin tema, kategori ve kapsam olarak yıllara göre sayısal dağılımı

2005 öncesi								2005 sonrası											
Korunan alan yönetimi				Yönetim planlaması				Korunan alan yönetimi						Yönetim planlaması					
Siyasa		Teknik-yöntem		Siyasa		Teknik-yöntem		Siyasa		Teknik-yöntem		Siyasa		Teknik-yöntem		Siyasa		Teknik-yöntem	
K	D	K	D	K	D	K	D	K	D	+	K	D	+	K	D	+	K	D	+
3	1	-	3	-	1	1	6	28	7	5	9	4	2	6	2	-	21	5	5
4		3		1		7		40			15			8			31		
7				8				55						39					
15								94											
109																			

K: Kültürel miras alanları; D: Doğal miras alanları; +: Karma alanlar, kırsal alanlar ve kültürel peyzaj alanları.

planlama süreçlerinde odak alınan yeni kategoriler olan karma, kırsal ve kültürel peyzaj alanlarına şehir ve bölge planlama bölümünün ilgi duyduğu görülmektedir.

Konuyu araştıran disiplinlerin 2005 öncesi ve sonrası dönemde ciddi bir değişikliğe uğradığı söylenebilir. Ortaya çıkan en önemli fark, 2005 öncesi kültürel veya doğal miras alanlarını odak alan yönetim planlaması konulu tezlerin hiçbirinin şehir ve bölge planlama disiplini hazırlanmamış olmasına karşın, 2005 sonrası dönemde, bu konuda en fazla araştırmacının yürütüldüğü disiplinin bu olmasıdır.

Her iki dönem için değişmeyen hususlardan biri, kamu yönetimi ve işletme gibi disiplinlerin konuyu idari, örgütlenme, katılım boyutlarıyla ele alan sayılı tezler dışında konuya ilgisinin kısıtlı olmasıdır. 2005 sonrası, kamu yönetimi, hukuk, siyaset bilimi, işletme, sosyal çevre bilimleri, coğrafya gibi bölümlerde yürütülen 11 tez, konuyu yönetim planlaması boyutuyla değil, çoğunlukla korunan alan yönetimi boyutuyla (9 tez) tartışmıştır. Dolayısıyla, kültürel miras alanlarının yönetimi ve yönetim planlaması konusunda iktisadi ve idari bilimler ile beşeri bilimler alanlarında daha fazla araştırma yapılmasına ihtiyaç vardır.

2005 yılı öncesine ve sonrasına ait incelenen tüm tezlerin, tema, perspektif ve korunan alan niteliği bakımından yıllara göre değişimi yukarıdaki tabloda birlikte sunulmaktadır (Tablo 8).

Sonuç

Yapılan bu analize göre; korunan alan yönetimi ve yönetim planlaması yaklaşımı konusundaki lisansüstü tez araştırmalarında son yıllarda önemli bir artış söz konusudur. Bu artış, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması çalışmalarında daha dikkat çekicidir. 2005 yılından önce yürütülen yönetim planlaması konulu tez çalışmalarının %12.5'i (8 tezdən 1i) kültürel miras alanlarını odak alırken, 2005 yılından sonra bu oran %69'a ulaşmıştır (39 tezdən 27'si).

Bu ilginin temelinde, 1970'lerde yaşanan paradigma değişiminin sonucu olarak gelişen işbirlikçi ve iletişimci planlama ve yönetim modellerinin ilk defa kültürel miras koruma mevzuatına girmiş olması ve yasalık kazanması gösterilebilir. Bu yasal kazanıma karşın teknik ve akademik yazındaki yetersizlik ve uygulamadaki deneyim eksikliği, konunun özellikle teknik ve yöntem boyutunda tartışılmasını ve araştırılmasını teşvik etmiştir.

Bu akademik ilgiyi doğuran başka bir etmen de UNESCO Dünya Miras Sözleşmesi kapsamındaki çalışmalardır. Akademik araştırmaların "kuramsal çerçeve" veya "giriş" bölümlerinde Dünya Miras Sözleşmesi'ne, Dünya Miras Sözleşmesi'nin Uygulanmasına Dair Rehber'e ve Dünya Miras Alanlarındaki yönetim planlama deneyimlerine önemli ölçüde atıf vardır. Akademik araştırmaların çoğu, Dünya Miras Sözleşmesi gerekliliklerini, yönetim planlaması yaklaşımının ülkemizde yallaşmasının ardındaki en önemli dayanak olarak göstermektedir. Kuşkusuz ki, yönetim planlarının Dünya Miras Listesi adaylık dosyalarının zorunlu bir eki olması ilkesi ve kararı, bu paradigma değişiminin sonucudur ve ilk bölümde özetlenen sosyo-politik bağlamdan ayrı değerlendirilmemelidir.

Diğer taraftan, İstanbul Tarihi Yarımada, Beyoğlu, İstanbul Boğazi örneklerinde yönetim planlaması konulu, 3'ü 2009 yılında tamamlanmış toplam 8 tez bulunmaktadır. Dünya Miras Listesi'nde yer alan İstanbul'un Tarihi Alanları için Dünya Miras Komitesi kararları gereğince istenen yönetim planının hazırlık çalışmalarının 2006 yılında başlamış ve ilk planın 2011 yılında onaylanmış olduğu ve İstanbul'un Dünya Miras Alanlarının özellikle bu yıllarda UNESCO Dünya Miras Komitesinin yakın izlemesine tâbi olduğu dikkate alındığında; İstanbul özelinde başlayan tartışmaların bu ilginin artmasına katkı sağladığı söylenebilir. Bu Liste'ye aday olarak sunulan varlıkların adaylık dosyalarında yönetim planı dokümanlarının bulunması zorunluluğu akademik ilgiyi artıran diğer bir etmendir. Nitekim, Türkiye'de bugüne kadar onaylanmış olan 27 adet yönetim planının 23 tanesi Dünya Miras Listesi'ne aday varlıklardır.

Yukarıda da açıklandığı üzere, yönetim planlaması yaklaşımı, değer odaklı, toplum temelli bir yönetim sistemini beraberinde getiren bir stratejik mekânsal plandır. Bu nedenle, koruma kavram ve yaklaşımlarının gelişimi, planlama yöntem ve tekniklerindeki değişim ve devletin yeniden ölçeklenmesi stratejilerinden oluşan sacayağının merkezinde yer almaktadır. Bu bakımdan, kültürel miras alanlarını odak alan yönetim planlaması konulu tezlerin tamamı bu bakış açısıyla içerik bakımından ayrıca incelenmiştir. Neredeyse tamamının, koruma kavramının ve yaklaşımlarının zaman içinde gelişimini özetleyerek yönetim planlaması anlayışının ne zaman ve hangi kaygılarla ortaya çıktığını aktardığı ve uluslararası örnekleri ve rehberleri inceleyerek bu planların nasıl bir teknik ve yöntem ile üretildiğini analiz ettiği görülmüştür. Bu çalışmalar planlama paradigmalarındaki değişim ve devletin yeniden ölçeklenmesi literatürüne referans vermeyip koruma anlayışının gelişimine dair literatürden beslenmiş ve bibliyografyaları bu kaynakçalarla sınırlı kalmıştır. Diğer bir deyişle, yönetim planlaması kavramını kültürel miras koruma bağlamına oturtarak bu akademik araştırmaları yürütmüşler, ancak yönetim ve katılımcı planlama yazını ile ilişkiyi güçlü şekilde kurmamışlardır.

Diğer yandan, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması yaklaşımına dönük bu akademik ilginin daha çok teknik boyuta yoğunlaşmasıyla bağlantılı olarak, uluslararası temel birkaç rehberle dayanarak geliştirilen bir içeriğin örnek alanlara uygulanmasına odaklanan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu da akademik araştırmaların özgünlüğünü sınırlamıştır.

Bu noktadan sonra, bu konularda yürütülecek bir lisansüstü tez çalışmasının, seçilen bir örnek üzerinden yönetim planı modeli veya taslağı geliştirilmesine odaklanmasının, özellikle kentsel ve arkeolojik alanlar ile anıt eserler için katma bir değer yaratmayacağı düşünülmektedir. Zaman içinde, bağlama ve ilişkiselliğe vurgu yapacak şekilde, kültürel miras tanımında yaşanan değişimlerin ışığında -her ne kadar 2005 yılından sonra akademik araştırmalara konu olmaya başlasa da- karma, kırsal ve kültürel peyzaj alanlarındaki yönetimsel sorunların ve aşılmasına dönük ilkelerin tartışılması, bu tür alanlarda bütüncül, işbirlikçi, müzakereci yönetim modellerinin nasıl geliştirilebileceği veya bu tür alanlarda bir yönetim planı sürecinin nasıl yürütülmesi gerektiği konularında araştırmalara ise hâlâ ihtiyaç vardır.

Yönetim planlaması çalışmalarının mevcut sistemle bütünleşme düzeyine dönük siyasa analizleri ve önerilerini, kamu yönetimi reformu ve ulusal idari gelenekler kapsamında bu planlama modelinin etkinliğini veya bugüne kadar gelinen noktada elde edilen başarıların, başarısızlıkların, kazanımların değerlendirilmesini konu alan, meseleyi siyasa boyutunda tüm yönleriyle ele alan kapsamlı bir analiz veya değerlendirme henüz mevcut değildir. Koruma amaçlı imar planları ile yönetim planları arasındaki ilişki ve entegrasyona ilişkin yalnızca bir araştırma mevcut olup bu çalışma da yalnızca seçilen bir örnek üzerin-

den analiz ve değerlendirmeler içermektedir. Yönetim planlarının tarihi çevre korumaya etkilerinin analizini araştıran ve bu açıdan model önerileri içeren diğer bir çalışma ise bu konuda öncü bir çalışma olarak değerlendirilmektedir.

Bu tür işbirlikçi ve müzakereci planlama modellerinde, müzakere tekniklerinin, yöntemlerinin ve sonuçlarının, kültürel miras alanlarındaki planlama deneyimlerinde gerek siyasa gerekse teknik ve yöntem boyutuyla yeterince tartışılmamış olması da bu araştırmanın diğer önemli sonuçlarından biridir. Korumanın değer temelli bir yaklaşım olduğu düşünüldüğünde, "miras alanlarının, hangi değerlerinin, birlikte, nasıl korunacağı" sorusu katılımcı süreçleri ve ilkeleri analiz etmeyi gerektiren önemli bir soru olarak belirmektedir. "Katılım"ın çok boyutlu niteliği dikkate alındığında da; konuyu bir yanda çatışma çözümlemesi, müzakere becerileri, moderasyon teknikleri vb gibi teknik boyutları, diğer yanda demokrasi, kent hakkı, mekânsal adalet vb gibi siyasa boyutlarıyla değerlendirecek çalışmaların, mevcutta bu konuya ilgi gösteren disiplinlere ek olarak sosyoloji, antropoloji, iletişim ve kamu yönetimi gibi bölümlerde de yürütülmesi, korunan alan yönetimine ilişkin akademik yazında önemli bir boşluğu dolduracak ve uygulamada da büyük bir ihtiyaca cevap verecektir.

Diğer yandan, zaman içinde disiplinlerarası ortak bir çabaya dönüşen kültürel miras yönetimi çalışmalarına ilişkin araştırmaların, halen belli meslek gruplarının ilgi alanında kaldığı görülmektedir. Örneğin, yeni kamu işletmeciliği perspektifinden değerlendirildiğinde, bu planlama sisteminin kaynaklarının etkin kullanımına veya yeni kaynak geliştirme çabalarına katkısı; yerleşme politikaları perspektifinden değerlendirildiğinde, alana özgü planlama ve yönetim mekânizmalarının geliştirilmesini hedefleyen bu plan yaklaşımının Türkiye bağlamında bunda ne kadar başarılı olduğu da henüz analiz edilmemiştir. Uygulamanın ve kuramın birlikte değerlendirilebileceği bu tür analizlerin, özellikle kamu yönetimi ve siyaset bilimi gibi bölümlerde yürütülmesi, bu disiplinlerarası çalışma anlayışının geliştirilmesine önemli katkı sağlayacaktır.

Özetle, kültürel miras alanlarında yönetim planlaması konusunda, 2005 yılından sonra lisansüstü tez çalışmalarında önemli bir ilgi artışı olmakla birlikte, bu ilgi belli konularda sınırlı kalmıştır. Bu konularda yürütülmesi planlanan çalışmaların, yeterince tartışılmayan konulara yönlendirilmesi veya farklı disiplinlerin de bu konularda araştırma yapmaya teşvik edilmesi, hem çalışmaların özgünlüğünü hem de kuram ve uygulama arasındaki bağın daha da güçlendirilmesini sağlayacaktır.

Bu araştırmanın en önemli eksikliği; yalnızca lisansüstü tezlere odaklanıp diğer akademik çalışmaları kapsamına dâhil etmemiş olmasıdır. Burada eksik veya yetersiz olduğu değerlendirilen kimi konularda farklı akademik araştırmaların veya yayınların mevcut olması muhtemeldir. Ne var ki, böyle bir analiz, daha uzun soluklu ve daha detaylı bir araştırmanın konusu olmalıdır.

Teşekkür

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Kentsel Politika Planlaması ve Yerel Yönetimler Anabilim Dalı doktora programındaki çalışmalarım sırasında, bu tür bir araştırma yapma fikrini benimle paylaşan tez izleme komitesi üyesi Doç. Dr. Meltem Şenol Balaban'a ve çalışmanın taslağı üzerinden görüşlerini paylaşan sevgili danışmanım Prof. Dr. H. Tarık Şengül ile tez izleme komitesi üyesi Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan'a, ayrıca yorumlarıyla araştırma yönteminin ve makale kapsamının geliştirilmesine büyük katkılar sunan değerli hakemlere teşekkür ederim.

Kaynaklar

- Ahmad, Y. (2006) The scope and definitions of heritage: from tangible to intangible. *International Journal of Heritage Studies*, 12:3, 292-300. DOI:10.1080/13527250600604639
- Akan, T. (1996) Archaeological heritage management for conservation and development: case study Phaselis. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Aktan, C.C. ve Ozler, H. (2008). Good governance: A new public managerialism. *Review of International Law and Politics*, Vol. 4, No:14, 165-187.
- Albrechts, L. (2004). Strategic (spatial) planning revisited. *Environment and Planning B: Planning and Design* 2004, Volume 31, 743-758.
- Allmendinger P ve Tewdwr-Jones M. (2002). The communicative turn in urban planning: unravelling paradigmatic, imperialistic and moralistic dimensions. *Space and Polity*. 6 (1): 309-333.
- Altınöz, G. B., (2012). Kültürel miras ve koruma anlayışının tarihsel gelişimi. In *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*. Melih Ersoy (ed.) İstanbul: Nivona, 299-303.
- Amar, J.H.N. ve Armitage, L. (2019). Community heritage discourse (CHD): a multidisciplinary perspective in understanding built heritage conservation. *Pacific Rim Property Research Journal*, 25:3, 229-244. DOI: 10.1080/14445921.2019.1693324
- Araoz, G. (2011). Preserving heritage places under a new paradigm. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, Vol. 1 Iss 1 55 – 60 DOI: 10.1108/20441261111129933
- Ashworth, G. (2011). Preservation, conservation and heritage: approaches to the past in the present through the built environment. *Asian Anthropology*, 10:1, 1-18, DOI: 10.1080/1683478X.2011.10552601
- Avrami, E. (2009). Heritage, values and sustainability. In *Conservation principles, dilemmas and uncomfortable truth*. Alison Richmond & Alison Bracker (eds). Oxford: Butterworth-Heinemann, 177-183.
- Bonfantini, G.B. (2015) Historic urbanscapes for tomorrow: two Italian cases: Genoa and Bologna. *European Spatial Research and Policy*. Vol 22, No:2, 57-71.
- Cameron, C. ve Rössler, M., (2018) Introduction of management planning for cultural world heritage sites. In *Aspects of management plans: principles, approaches, practices*. Simon Makuvaza (ed), Springer International Publishing, 3-13.
- Carman, J. (2015). *Archaeological resource management: An International Perspective*. New York: Cambridge University Press.
- Cleere, H. (1989). Introduction: the rationale of archaeological heritage management. In *Archaeological heritage management in the modern world*. Henry Cleere (ed), *One World Archaeology* V.9. 1-19.
- Coombe, R. (2013). Managing cultural heritage as neoliberal governmentality. In *Heritage regimes and the state* (online). Göttingen University Press, 375-387. Accessed October 1, 2020. <http://books.openedition.org/gup/405>.
- Davidoff, P. (1965). Advocacy and pluralism in planning. *Journal of American Institute of Planners*, 31:4 331-338. DOI:10.1080/01944366508978187.
- Dear, M. (2000). *The Postmodern Urban Conditions*. Oxford: Blackwell.
- Denman, D. (1980), *Land in a Free Society*, Centre for Policy Studies, Londra.
- Doğan, K.C. (2016). Küreselleşme ve neoliberal kuşaklar çerçevesinde devleti konumlandırma sorunsalı: "Minimal devletten düzenleyici devlete", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(43), 1795-1803
- Doğan, K.C. (2017). Postmodern kamu yönetiminin kuramsal temelleri çerçevesinde yönetim yaklaşımı: Literatür taraması. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1) 27-45
- Douglas, M. (1992) The political economy of urban poverty and environmental management in Asia: access, empowerment and community based alternatives. *Environment and Urbanization*. 4(2), 9-32.

- Dunleavy, P. ve Hood, C. (1994). From old public administration to new public management." *Public Money & Management*, 14(3), 9-16.
- English Heritage Towns Forum. (1998). Conservation area management: a practical guide. Report No:38 (http://www.historictownsforum.org/files/documents/free_download_publications/Conservation_area_management/Conservation%20Area%20Management.pdf)
- European Union. (2010). Toledo declaration. Toledo: European Union. http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/newsroom/pdf/201006_toledo_declaration_en.pdf
- European Commission. (2011). Cities of tomorrow: challenges, visions, ways forward. Brussels: European Commission. DOI:10.2776/41803 http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesof-tomorrow/citiesoftomorrow_final.pdf
- Feilden, B. M. ve Jokilehto J. (1998). Management guidelines for world cultural heritage sites. Rome: ICCROM.
- Friedmann, J. (1998). The new political economy of planning: the rise of civil society. In *Cities for citizens: planning and the rise of civil society in a global age*. Michael Douglas ve John Friedmann (eds), Londra: Wiley, 19-35.
- Forester, J., (1989). *Planning in the face of power*. Berkeley: University of California Press.
- Genç, F.N. (2010). Yeni kamu hizmeti yaklaşımı. *Türk İdaresi Dergisi*, 466, Mart, 145-159.
- Harding, A. (2005). Governance and socio-economic change in cities", In *Changing cities*. N. Buck, I. Gordon, A. Harding and I. Turok (eds). 62-77, China: Palgrave MacMillan.
- Harvey, D. (2001). Heritage past and heritage presents: temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7:4, 319-338.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 58, 23-40.
- Hayek, F.A. (1960). *The constitution of liberty*. London: Routledge and Kegan.
- Healey, P. (1992). Planning through debate: the communicative turn in planning theory. *The Town Planning Review*. 63(2): 143-162.
- Healey, P. (2003). Collaborative planning in perspective. *Planning Theory*. 2(2):101-123.
- Healey, P. (2006). *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies*. New York: Palgrave MacMillan.
- Healey, P. (2007). Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times. The RTP1 Library Series, New York: Routledge.
- Heras, V. C., Cordero, M. S. M. C., Wijffels, A. Tenze, A. ve Paredes D. E.J., (2018). Heritage values: towards a holistic and participatory management approach. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, DOI: 10.1108/JCHMSD-10-2017-0070
- Hudson, B. M. (1979). Comparison of current planning theories: counterparts and contradictions. *Journal of the American Planning Association*. 45 (4): 387.
- ICOMOS. (1967). The norms of Quito: final report of the meeting on the preservation and utilization of monuments and sites of artistic and historical value. Quito: ICOMOS.
- ICOMOS. (1987) Charter for the conservation of historic towns and urban areas, Washington: ICOMOS.
- ICOMOS. (1990). Charter for the protection and management of archaeological heritage. Lausanne: ICOMOS.
- ICOMOS. (2011a). The Paris declaration on heritage as a driver of development, Paris: ICOMOS.
- ICOMOS, (2011b). The Valetta principles for the safeguarding and management of historic cities, towns and urban areas, Valetta: ICOMOS.
- ICOMOS, (2017). Shalalal guidelines fort he management of public archaeological sites. New Delhi: ICOMOS
- ICOMOS Avustralya. (1979). The Burra charter: the Australia ICOMOS charter for places of cultural significance. Burwood: Australia ICOMOS. https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/Burra-Charter_1979.pdf
- ICOMOS Avustralya. (1988). The Burra charter: the Australia ICOMOS charter for places of cultural significance. Burwood: Australia ICOMOS. https://australia.icomos.org/wp-content/uploads/Burra-Charter_1988.pdf
- ICOMOS Avustralya. (1999). The Burra charter: the Australia ICOMOS charter for places of cultural significance. Burwood: Australia ICOMOS. http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/BURRA-CHARTER-1999_charter-only.pdf.
- Jacobs, J. (1961). *The death and life of great American cities*. New York: Random House.
- Jessop, B. (2000). The crisis of the national spatiotemporal fix and the ecological dominance of globalizing capitalism. Lancaster: Lancaster University Department of Sociology online papers. <https://www.lancaster.ac.uk/fass/resources/sociology-online-papers/papers/jessop-crisis-of-the-national-spatio-temporal-fix.pdf>
- Jessop, B. (2002). Time and space in the globalization of capital and their implications for state power. *Rethinking Marxism*, 14.1, 97-117.
- Jessop, B., Brenner, N., & Jones, M. (2008). Theorizing sociospatial relations. *Environment and Planning D: Society and Space*, 26(3), 389-401. DOI:10.1068/d9107
- Kuban, D. (2000). *Tarihi Çevre Korumanın Mimarlık Boyutu Kuram ve Uygulama*. İstanbul: YEM Yayınları.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2004). 5226 sayılı Kanun ile değişik 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2005). Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Lefebvre, H. (2004). *Mekânın Üretimi*, Sel Yayınları.
- Lesh, J.P. (2017). A regional conservation manifesto: the Burra charter and the Australian re-invention of urban heritage management, ca. 1975-1985. *International Journal of Regional and Local History*. 12:2, 120-133. DOI: 10.1080/20514530.2017.1400719
- Luz, F. (2000). Participatory landscape ecology: a basis for acceptance and implementation. *Landscape and Urban Planning*. 50(1-3): 157-166.
- Mackay, R. (2019). Values-based management and Burra charter 1979, 1999, 2013. In *Values in heritage management: emerging approaches and research direction*. Erica Avrami, Susan Macdonald, Randal Mason and David Myers (eds). Los Angeles: The J. Paul Getty Trust, 110-126. <https://www.getty.edu/publications/resources/virtuallibrary/9781606066195.pdf>
- Mouffe, C. (1999). Deliberative democracy or agonistic pluralism? *Social Research*, 66(3), 745-758.
- Munoz-Vinas, S. M. (2002) Contemporary theory of conservation. *Reviews in Conservation*, 3, 25-34.
- Pearce, B.J. ve Curry, N. R. (1978). Land, planning and the market. Occasional Paper 9, Department of Land Economy, University of Cambridge.
- Purcell, M. (2009). Resisting neoliberalization: communicative planning or counter-hegemonic movements? *Planning Theory*, 8(2), p140-165.
- Ringbeck, B. (2008). *Management plans for world heritage sites: a practical guide*. Bonn: German Commission for UNESCO.
- Ripp M. ve Rodwell, D. (2016) The governance of urban heritage, *The Historic Environment: Policy & Practice*, 7:1, 81-108, DOI: 10.1080/17567505.2016.1142699.
- Scott, J. (1998). *Seeing like a state*. New Heaven: Yale University Press.
- Smith, L. (1994) Heritage management as postprocessual archaeology. *Antiquity* 68, 300-309.

- Smith, L. (2000) Doing Archaeology: cultural heritage management and its role in identifying the link between archaeological practice and theory, *International Journal of Heritage Studies*, 6:4, 309-316. DOI: 10.1080/13527250020017735
- Smith, L. (2004). *Archaeological theory and the politics of cultural heritage*. London: Routledge.
- Smith, L. ve Waterton, E. (2009). Introduction: heritage and archaeology. In *Taking archaeology out of heritage*, Smith, L. ve Waterton, E. (eds). Cambridge Scholars Publishing, 1-7.
- Şahin Güçhan, K. ve Kurul, E. (2009). A history of the development of conservation measures in Turkey: from the mid 19th century until 2004. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, (26:2), 19-44. DOI: 10.4305/METUJFA.2009.2.2
- Şener, H.E. (2005). Kamu yönetiminde katılım ve çoğulculukç Amme İdaresi Dergisi, 38(4), 1-22.
- Şengül, T. (2001). *Kentsel çelişki ve siyaset*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Şengül, T. (2012). Planlama paradigmalarının dönüşümü üzerine bir değerlendirme, In *Kentsel Planlama Kuramları*. Melih Ersoy (ed), 59-113, Ankara: İmge Yayınları.
- Tekeli, İ., (1999). Yerel siyaset ve demokrasi, çoğulculuk, sivil toplum. In *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, Mahmut Nutman, Nuray Mert, Ersin kalaycıoğlu ve Sadun Aren (eds). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı. 195-231.
- Tekeli, İ. (2001). Her geçen gün geleceği yeniden yaratıyor ve yeniden kavriyoruz. In *Geleceği Planlamak: Yeni Planlama Yöntemi/Dili, Yasal Düzenlemeler, Dünya Sehircilik Günü 24. Kolokyum Kitabı*, Ankara: TMMOB Şehir Plancıları Odası.
- Tekeli, İ. (2011). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı-Yurt Yayınları.
- Thomas L., Middleton J., & Philips A., (2003). *Guidelines for management planning of protected areas*. Best Practice Protected Area Guidelines Series No.10. Switzerland and Cambridge: IUCN Gland. <https://portals.iucn.org/library/sites/library/files/documents/PAG-010.pdf>
- Throsby, D. (2002) Cultural capital and sustainability concepts in the economics of cultural heritage. In *Assessing the values of cultural heritage*. Marta de la Torre (ed). Los Angeles: The J. Paul Getty Trust, 101-107. https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning the Protection of World Cultural and Natural Heritage*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (1977). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO. <http://whc.unesco.org/archive/opguide77.pdf>
- UNESCO. (1983). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO. <http://whc.unesco.org/archive/opguide83.pdf>
- UNESCO. (1988). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO. <http://whc.unesco.org/archive/opguide88.pdf>
- UNESCO. (2005). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO. <http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>
- UNESCO. (2011). *Recommendation on Historic Urban Landscapes*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2015). *Policy document for the integration of a sustainable development perspective into the processes of the world heritage convention*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2019). *Operational guidelines for the implementation of the world heritage convention*. Paris: UNESCO.
- UNESCO, ICCROM, ICOMOS ve IUCN. (2013). *Managing cultural world heritage*. Paris: UNESCO.
- Uzbek M. H. (2008). *Dönüştürücü ve korumacı güçler arasında yaşanan çatışmanın rejim kuramı bağlamında incelenmesi: İstanbul Boğaziçi alanı örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Walters, A.A. (1974). *Government and the land*. London: Institute of Economic Affairs.
- Walter, M. (2014). *The development of the Australia ICOMOS Burra charter*. Association for Preservation Technology Bulletin [Special issue on values-based preservation] XLV:9-18.
- Watson, S. ve K. Gibson (eds). (1995). *Postmodern cities and spaces*. Oxford: Blackwell.
- Winter, T. (2012). *Beyond eurocentrism? Heritage conservation and the politics of difference*. *International Journal of Heritage Studies*, 1-15. DOI:10.1080/13527258.2012.736403
- Yalçın, L. (2010). *Kamu yönetimi Kuramları: yöntemsel bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Yıldırım, M. (2009). *Modernizm, postmodernizm ve kamu yönetimi*. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 380-397.